

**A mikszáthi anekdotikus hagyomány továbbélése Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* című
elbeszélésében**

Tóth Blanka (IPAPK5)

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Magyar Irodalom - és Kultúratudományi Intézet

Magyar nyelv és irodalom szakos tanár–angol nyelv és kultúra tanára osztatlan mesterképzés

2025.01.13.

Tartalomjegyzék

Bevezetés és a novellák	1
Anekdotafogalom és elemzési szempontok	3
Élőbeszéd-imitáció és orális jelleg	5
Komikum és irónia megjelenése	9
Az elbeszélőkédv és az ehhez tartozó szórakoztató szándék	12
Tempó és idő	16
Anekdoták, kitérők használata	18
Elbeszélő és olvasó közti familiáris viszony	21
Familiaritás a narrátor és a szereplők között	23
A falu közösségének hangja és a pletyka összekapcsolódása	24
Összefoglalás	28
Bibliográfia	29

Bevezetés és a novellák

Mikszáth Kálmán művei fontos részét képezik a magyar irodalmi kánonnak. A *Tót atyafiak* (1881) és *A jó palócok* (1882) novellaciklusok részletes és leíró képet mutatnak a falusi közösségek ábrázolásáról, kifejezetten a felvidéki szlovák és palóc közösségekről, a 19. század második feléből. Mikszáth Kálmán prózai műveire általánosan jellemző az anekdotikus hagyomány követése és mintaszerűen gyakorolja is ezt a hagyományt. A korszak prózai munkáinak egyik meghatározó poétikai jellemzője az anekdotikus szerkesztésmód: „Mikszáthnál az anekdota narrátora többnyire egy kollektív tudat megszólaltatója, s a történet létrejöttének körülményei (az anekdota elmondása) is beleíródnak az elbeszélésbe.”¹ Dolgozatomban az anekdotikus hagyományt, a falu hangjának megjelenítését és a narratológiai szempontokat előtérbe helyezve elemzem *Az aranykisasszony* című novellát, összehasonlítva Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* (2006) című novelláskötetének címadó novellájával.

Ahhoz, hogy a Grecsó-művet összehasonlíthassam a mikszáthi anekdotikus hagyomány egy darabjával, elemzésemben alátámasztom, hogy a grecsói kispróza valóban követi a nagy múltra tekintő anekdotikus hagyományt, és ezzel Grecsó pletyka-megjelenítése is felismerhető és beilleszthető az anekdotikus hagyomány tovább éléseként. Grecsó művében jellemző a részletes leírás a falusi közösségekről, emellett a közösség hangja, az anekdotikus szerkesztésmód ebben is megjelenik.

Az anekdotikus elbeszélésmód adott szempontrendszer alapján történő összehasonlítása előtt indokolni kívánom a rövidprózák választásának körülményeit, és annak indoklását, hogy miért kifejezetten a mikszáthi anekdotikus hagyomány követését vizsgálom a Grecsó-prózában. A 19. században az anekdotikus elbeszélésmód gyakori használata a kor alapvető jellemzőjévé vált. Az irodalomtörténet-írás azonban rögzíti a modern magyar irodalom kitérését ezen elbeszélői modor használatától: a modern magyar irodalom elhagyja ezt az elbeszélésmódot. Gintli többek között a korszakra jellemző szubjektum előtérbehelyezésével magyarázza azt, hogy a narrátor elszakad a familiáris közösség szólamatól és a kollektív nézőponttól², emellett ezen és ehhez hasonló tendenciákból kifolyólag „gyakran egymást kizáró ellentétként szokás

¹ SZILÁGYI Márton – VADERNA Gábor, *Az anekdotikus hagyomány újraértelmezése (Petelei István novellái; Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője) = Magyar Irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010, 588.

² GINTLI Tibor, *A communis opinio és a narrátori szólam viszonya Mikszáth Kálmán prózájában = Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*, szerk. EISEMANN György – BENGI László, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 2016, 109–119.

felfogni”³ az anekdotikus beszédmódot és a modern prózát, illetve azok viszonyát. A magyar irodalmi posztmodern viszont visszatér az anekdotikus narráció használatához, (Esterházy Péter) illetve ezen tendenciát folytatva a kortárs magyar irodalom képviselőinél is (Kemény István, Kukorelly Endre, Garaczi László) előfordulnak jelentős anekdotikus elemek.⁴ Ezen elemek reprezentációja még nem készítette a kortárs irodalomtudományt az anekdotikus elbeszélésmód szerepének újratárgyalására, és csak felismerés szintjén foglalkozik a jelenséggel a recepció.⁵ Úgy gondolom, hogy Grecsó Krisztián ezt az újra népszerűvé vált, de nem eleget tárgyalt kortárs anekdotikus elbeszélői modort közvetíti rövidprózájában. A specifikusan mikszáthi hagyomány követése ezen kötetre különösen jellemző, mivel Grecsó tudatosan és megjelölten kapcsolódik a mikszáthi elbeszélésekhez, prózához. Ennek oka a kötet utószavában említett, jelöletlen idézetek, intertextusok, melyeket további kutatásomban szándékozok feltárni. Emellett azt gondolom, hogy a mikszáthi irány kiemelése a megújulás és megújítás hagyományával is összefügghet. Gintli szerint „Mikszáth prózájában az anekdotikus beszédmód már a 19.század végén megmutatta, hogy képes a megújulásra”⁶. Emellett Gintli a magyar irodalom 20. század eleji anekdotikus stílushoz való visszatérését, újra előbukkanását is specifikusan Mikszáthot említi, mint a hagyományhoz való tartás ösztönzőjét.⁷ Úgy gondolom, hogy ezen megújulásra való igény is hozzátesz a mikszáthi anekdotikus elbeszélés jelentőséghez, mely miatt Grecsó mikszáthi hagyományhoz való tartását tárgyalom. A Mikszáth-elbeszélés kiválasztása nem rendelkezik különös jelentőséggel. Szélesebb szövegtörzsből reprezentációs céllal választottam *Az aranykisasszonyt*, mely választás bár szubjektívnak tekinthető, ám úgy gondolom, ezzel dolgozatomban általánosan szemlélteti a Mikszáth és Grecsó között felállítható párhuzamot, teret adva a későbbi vizsgálatoknak.

Grecsó Krisztián kötete két ciklusra bomlik: *Én*, *Schriwanek András* és *Szép* című ciklusok követik egymást. Ezen ciklusok terjedelmileg azonosak és a novellák száma is hasonló: öt-hat arányban oszlik meg a kötet tizenegy novellája. Elemzésemben a Gyutai Zsuzsanna szerint jobban sikerült első ciklus műveit⁸, elsősorban a *Pletykaanyu* című novellát fogom összevetni Mikszáth már sokszor elemzett novellisztikájával, azon feltételezésemet

³ GINTLI Tibor, *Perújrafelvétel. Anekdotikus elbeszélésmód és modernség a 20. század első felének magyar prózájában*, Kalligram, Budapest, 2021, 9.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo., 9.

⁷ GINTLI Tibor, *A communis opinio és a narrátori szólam*.

⁸ GYUTAI Zsuzsanna, *Grecsó Krisztián: Pletykaanyu*, Szépirodalmi Figyelő, 2002/2, 96–97.

bizonyítva, hogy Grecsó kisprózája a mikszáthi anekdotikus novellahagyomány folytatásaként értelmezhető.

Anekdotafogalom és elemzési szempontok

Az irodalomtudományban eltérő definíciókkal rendelkezik az anekdota fogalma, ám a mikszáthi prózához való csatolás általánosnak mondható.⁹ Hajdu Péter szerint az anekdota fogalma napjainkban elválaszthatatlan a Mikszáthról való diskurzustól, ám ő is belátja, hogy maga a fogalom tisztázatlan. Mindenképpen az előadás aktusához köti: „Az anekdota szelleme nem magának az elmondandó történetnek a szelleme, hanem az előadónak (az előadásnak) a történet útján kinyilvánított szelleme.”¹⁰ Emellett Hajdu a társadalmi öngazolás kérdéséhez is kapcsolja az anekdotikus modort. Szerinte az anekdota a zárt csoport közös értékeit, szellemiségét fejezi ki, ám itt kifejezetten a Mikszáth-regények dzsentrí társadalmára reflektál.¹¹ Véleményem szerint ez utóbbi meghatározás kivetíthető a *Tót atyafiak* közösségére is, mivel a közös előismeret és az egységes társadalmi háttér itt is homogénné teszi a csoportot, azaz a faluközösséget. A 20. század második felében Alexa Károly egyenesen „reménytelen vállalkozás”¹²-nak titulálja a fogalom meghatározását. Hász-Fehér Katalin irodalomtörténeti szempontból középkori német struktúrákra asszociál, szerinte így „az anekdota értelmezhető tehát tartalomtól független sablonként, »dallamként«, melybe történetek illeszkednek bele, vagy fordítva, melyet egy-egy furcsa, szokatlan, komikus (de akár »közömbös«) eseményben az anekdotikus látásmód mintegy megtalálni látszik.”¹³ Ám ha a *Magyar irodalmi lexikon* meghatározását vesszük figyelembe:

„szűkebb értelemben: történeti személy nevéhez fűződő mulatságos história; tágabb értelemben: jellemző, rövid, csattanós, tréfás történet. [...] népköltészetünk

⁹ HAJDU Péter, *Az anekdota mint a magyar élet tükré. 1860 Jókai Mór megtartja akadémiai székfoglalóját = A magyar irodalom története II*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Gondolat, Budapest, 2007, 418-429.

¹⁰ HAJDU Péter, *Az anekdota fogalmáról = Romantika: világkép, művészet, irodalom*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály – HAJDU Péter, Osiris, Budapest, 2001, 68.

¹¹ *Uo.*

¹² ALEXA Károly, *Anekdota, magyar anekdota = Tanulmányok a XIX. század második feléről*, szerk. MEZEI József, ELTE XIX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Budapest, 1983, 33.

¹³ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az anekdota anekdotikus működése Mikszáth prózájában*, *Híd* 2005/1., 68.

legjellegzetesebb műfajának tartják, amely ma is él és virágzik ellentétben a mesével, amely mind kevesebb paraszti közösség költői élménye.”¹⁴

Ez a meghatározás népköltészeti vonatkozást emel be a fogalom meghatározásába, illetve megköti a főhős alakjával kapcsolatban: a történelmi személyeket helyezi az anekdoták középpontjába.

Gintli Tibor anekdotákról szóló értekezésében nem ért egyet azon szemlélettel, hogy az anekdota már divatjamúlt, kihalt forma. Hajdu Péter anekdotafogalmát kiegészíti: a komikus-humoros jelleg mellett kiemeli a kedélyes tempót és az irónia vagy szarkazmus használatát is mint tipikus sajátosságokat. Emellett több szempontból nem ért egyet a Hajdu által megalkotott meghatározással: elveti az anekdota terjedelmére vonatkozó „rövid” kategóriát a regények anekdotikusságára hivatkozva. Emellett szembehelyezi magát a műfaji határokat meghúzó Hajdu érvelésével is, miszerint a regényekre nem érvényesíthető az anekdotikusság kategóriája, mivel „nem lehetséges átjárás a kisepika és a nagyepika között”¹⁵ – írja Gintli Hajdu álláspontjáról. Gintli szerint az anekdota mint eszköz nem köthető műfaji és terjedelmi határokhoz. Emellett elemzéseiben is azt támasztja alá, hogy az anekdota képes a funkcióváltásra és a modernizálódásra. Dolgozatában olyan műveket mutat be, melyek megidéznek az anekdotikus hagyományt, megjelenítve az ehhez kapcsolódó anekdotikus elbeszélésmódot, jellegzetességeket.¹⁶ Gintli anekdotafogalmának megfelelően szándékom Grecco Krisztián *Pletykaanyuján* is szemléltetni az anekdotikus elbeszélésmód megjelenését, ehhez pedig a Gintli Tibor által felállított szempontrendszer használatát, mely jellemzők által felismerhető az anekdotikus narráció.

- „(1) Orális jelleg, az előbeszéd imitációja
- (2) Poénra hangolt előadásmód, a komikumot preferáló hangneme
- (3) Komikus cselekmény és/vagy komikus figurák
- (4) Elbeszélőkedv: az elsődleges és/vagy másodlagos narrátorok érezhetően élvezik saját elbeszélő tevékenységüket
- (5) Szórakoztató szándék

¹⁴ Magyar irodalmi lexikon I. A-K, szerk. BENEDEK Marcell, Akadémiai, Budapest, 1963, 34 (Magyar irodalmi lexikon, 1).

¹⁵ GINTLI, *Períjrafelvétel*, 28.

¹⁶ *Uo.*

- (6) Ráérős, komótos tempó
- (7) Az elbeszélt cselekményt megszakító anekdoták és/vagy kitérők
- (8) Az elbeszélő és az olvasó familiáris viszonya
- (9) Familiáris viszony az elbeszélő és a szereplő(k), illetve az elbeszélő és a diegetikus világ relációjában”¹⁷

Ezen szempontok alapján elemezve a Grecsó-mű, nemcsak az anekdotikus narráció fogalmához kapcsolható, de a kifejezetten a mikszáthi anekdotikus hagyományhoz is. Mikszáth *Az aranykisasszony* című művét is az említett szempontokat figyelembe véve elemzem és hasonlítom össze a hagyományt expliciten követni akaró Grecsó-művel.

Dolgozatomban nem szándékozom Mikszáth vagy Grecsó prózájára alkalmazható fogalommeghatározást alkotni, inkább a már meglévő definíciók elemeit és jellemző szempontjait keresem a vizsgált novellákban.

Élőbeszéd-imitáció és orális jelleg

Az élőbeszédre hasonlító jelleg és az orális előadásmód szempontja nemcsak Gintli, de Hajdu fogalommeghatározásában is szerepel. Hajdu az anekdoták konszenzusos élőbeszédből eredeztetése mellett (amit Gintli is rögzít¹⁸) a bahtyini beszéd műfajaival hozza párhuzamba az anekdoták felismerésének módját: szerinte az anekdota fogalma irodalomelméleti leírás nélkül is konszenzusos lehet olyan módon, ahogyan a kommunikációs műfajok is egyszerűen felismerhetők egy adott beszédhelyzetben.¹⁹ Ám Hajdu is reflektál a tényre, miszerint „[a] konszenzusképesség azonban még az anekdotikus megnyilatkozások felismerésében sem igazolható, ráadásul az anekdotáról tett kijelentések többsége aligha hozható közös nevezőre a beszédműfaj bahtyini koncepciójával.”²⁰ Ennek alapján bár az élőbeszédre emlékeztető jelleg jelentősen befolyásolja az anekdotikus elbeszélésmódot – és ebben az irodalomtudomány konszenzusra jut – önmagában nem igazolja az orális jelleg az anekdotikusságot. Gintli továbbá az élőbeszéd imitációját a narrátor előadásmódjának természetességéhez kapcsolja, mellyel személyessé teszi az „előadásmódot”, azaz az elbeszélés stílusát. Az orális jelleg erősíti a

¹⁷ GINTLI, *Períjrafelvétel*, 30.

¹⁸ *Uo.*

¹⁹ HAJDU, *Az anekdota fogalmáról*.

²⁰ *Uo.*, 67.

későbbiekben további részletességgel tárgyalt familiaritást, mind az olvasó és a narrátor, mind a szereplők és a narrátor között.²¹

GreCsó műve témáját tekintve is szorosan kapcsolódik az orális hagyományokhoz, mert a pletyka mint információszerzési mód, illetve a pletykázkodás, mint aktív cselekvés elválaszthatatlan az orális népi hagyományoktól, és ezen népköltészeti egységeket viszi tovább, erősítve a *Magyar irodalmi lexikon* már a harmadik oldalon idézett fogalommeghatározásának népköltészeti vonatkozását.

A szerkesztés szintjén is előbeszédszerű jellegű a mű. Hosszú bekezdései, a tagoltság redukált megjelenése, a szövegre általánosan is jellemző szerkesztettségbeli hiány azt az érzést kelti az olvasóban, hogy nem tudatos, szerkesztetlen előbeszédet fogad be, így erősítve a szöveg orális jellegét. A szöveg ezen előbeszédre emlékeztető jellege nemcsak a bekezdési szinten figyelhető meg. A csillagozásokkal elválasztott részek is ugyanannyira lazán kapcsolódnak egymáshoz, mint két egymást követő bekezdés. A narrátor a rövid szakaszon belül, azonos részben ír a gyártelepi kenderboglyák leégéséről, a faluban élő örömlányokról és arról, hogy Munkácsy a falu kastélyában lakott rövid ideig. Az átvezetések és összekötő részek teljes hiánya már itt, a bekezdések között is megfigyelhető. Ez a hiány a nagyobb egységeknél csak még jelentősebb. A következő oldalt nyitó, csillaggal elválasztott rész már így kezdődik: „Szörny lakik a Holt-Tiszában: ennek fele se tréfa.”²² Ezt szorosan követi a következő bekezdés, amelyben a fiatal pap bűnbeeséseiről esik szó. Összesítve a szövegben megfigyelhető, hogy rövid szakaszon belül öt különböző anekdota kerül elő. Ez a jelenség az előbeszéd-jelleg spontaneitásának beemeléseként értelmezhető

GreCsó *Pletykaanyu*ja számos előbeszédhez hasonló, hosszú, többszörösen összetett mondattal rendelkezik, melyek olvasása és értelmezése nehézséget okozhat.

„Azt mondta anyu, ez akkor is így volt, mikor ő lány volt, akkoriban például úgy, hogy a falusi pomádés fejű fiatalság békülési bált rendezett, gúnyolódásból békülést, mert a mindszeinti zsírosok, az ottani kutyák az azt megelőző szombaton tartott báljukból őket kirekesztették, és ezzel akarták megbosszulni, hogy az ottani vagányokat ők sem hívták meg, amit persze rettentő köszönettel fogadtak egyesek.”²³

²¹ GINTLI, *Períjrafelvétel*.

²² GRECSÓ Krisztián, *Pletykaanyu*, Magvető, Budapest, 2022, 16.

²³ *Uo.*, 17.

Ez a nehézség élőbeszédben, azaz valós kommunikációs helyzetben nem feltétlenül jelentkezne, mert az intonáció, tempó, hangszín és egyéb metanyelvi jellemzők hozzáadott „értelmezési segédletként” szolgálnának a szöveg feldolgozáshoz, értelmezéséhez. Ez is arra utal, hogy a szöveg ideálisan vagy eredetileg az élőbeszéd útján kerül (vagy került) megosztásra az elbeszélés szintjén. Azt is kiemeli ez a szövegszerkesztési mód, hogy az olvasás folyamatának szintjén is megvalósulhatna az orális hagyomány, azaz információmegosztás élőbeszédén keresztül történő formája. Mikszáth szövege szerkesztettség szempontjából jelentősen eltér. Tördelt, tudatosan szerkesztett írás, mely egyszerűbb, rövidebb mondatokkal és bekezdésekkel rendelkezik, ezek pedig összefüggő szűzsét alkotnak. A szöveg dialógusokat tartalmaz, melyek grafikusán is elkülönülnek a narráció más szakaszaitól.

Az élőbeszédjelleg megfigyelhető a narrátor és a – Culler fogalma szerinti – implicit olvasó közötti kommunikáció egyoldalú megjelenítése a *Pletykaanyuban*. „Akár nyíltan meg van határozva ez a hallgatóság, akár nem, az elbeszélés már azáltal megteremti, hogy bizonyos dolgokat elmagyaráz, bizonyosokat pedig magától értetődőnek tekint.”²⁴ A narrátor a culleri fogalomnak megfelelően úgy kezeli az olvasót, mint aki a zárt, szegregált falusi közösség tagja. Emiatt bizalmasan, csevegésszerűen szól hozzá, nem emeli ki annak külső befogadó jellegét. Ezen személyes hangvétel is az élőbeszéd jellemzője meglátásom szerint.

Az előzetes tudás információit már az olvasó által ismertnek tekinti a narrátor, mert alapvetőnek veszi a zárt közösség, annak közös történeteinek, szereplőinek és azok viszonyainak ismeretét. Ezzel is magyarázható, hogy a narrátor szereplőkről nem oszt meg háttérinformációkat, nem magyarázza túl tetteik motivációját, sem jellemüket. Ebben az esetben nincs is szükség az élőbeszédben feleslegesnek ható túlmagyarázásra, hiszen úgyis mindenki (a falu, és részeként az olvasó is) rendelkezik a közös előismerettel. Ebből kifolyólag a részletes magyarázat elkerülésével a szöveg a közös tudás megalapozott élőbeszédi kommunikáció hangulatát kelti.

A szövegben a narrátor személyes hangvétele és kommunikációs szándéka is megjelenik az olvasónak/hallgatónak szegezett kérdésekben, kiszólásokban. „Mit higgyek el, ha hamissággá válik minden?”²⁵ „Temetett éppen, ezt mondja mindig. Ki köpi be, hogy nem? – a halott?”²⁶ „...és még meg nem született kölknek, akit előre láthatóan nem fog a nevére

²⁴ Jonathan CULLER, *Narratíva = Uő., Irodalomelmélet*, Tempevölgy, Balatonfüred, 2022, 98–111.

²⁵ GRECSÓ, *I. m.*, 23.

²⁶ *Uő.*, 19.

venni, pedig minden valószínűség szerint tőle lesz, mi a sorsa?”²⁷ Ezen kérdésekre az elbeszélő várhatna választ, mert a narrátor előfeltételezése az olvasó faluhoz tartozása, fiktív kommunikációs helyzet alkotása. Ezzel diskurzus alakulhatna ki, ami élőbeszédre jellemző sajátosságként írható le. Erre az írott formában nincs lehetőség, de orálisan ez megvalósulhatna.

A csevegő, kollokvialis hangnem erősíti az élőbeszédjellegét és teret ad a narrátor megismerésének a familiaritáson keresztül: „ami szerintem nem olyan jó, kis verses téma, mint az ősz például. Az énekem, hogy is mondjam, szép mindig.”²⁸ Az olvasói élmény szempontjából a szöveg olyan hatást kelt a kollokvialitás miatt, mintha a fiktív olvasó jelenléte az általam említett faluhoz tartozás miatt fel se tűnne az elbeszélőnek. Ezzel magyarázom azt, hogy a szöveg nem tartalmaz explicit olvasói megszólításokat. Ellentétben Mikszáth-szöveggel, amelyben a narrátor, hasonlóan a *Pletykaanyu*hoz, közvetlenül az olvasóhoz fordul, tehát létrejön a már említett egyoldalú kommunikációs helyzet, a narrátor expliciten megszólítja az olvasót, már az első mondatban: „[u]raim, ha a pokolban egyszer az a gondolatjuk támadna az ördögöknek, hogy várost építsenek, az bizonyosan olyan lenne, mint Selmezbánya.”²⁹ Ezután többször is tegezve szól az olvasóhoz: „[h]a végigjárom e maga a természet által kikövezett várost, szíved csordultig megtelik humanisztikus érzelmekkel s elérzékenyülten sóhajtasz föl: »Hát még itt is emberek laknak?«”³⁰.

Továbbá „nyájas olvasóként” hivatkozik a fiktív befogadóra, így konkrétan utal az írásos hagyományra, és arra, hogy a történetet rögzítették, majd azt ebben a leírt formában megosztották. Ebből a szempontból GreCsó műve ellentétbe állítható, mivel az elsősorban a megszólításokkal csak az orális hagyományokra utal, sőt direkt ezeket emeli ki a pletyka jellege miatt. Azonban az orális hagyomány gondolata nem adható fel teljesen, hiszen az elbeszélő elmeséli a fiktív befogadónak saját élményét, ezzel személyessé, közvetlenné téve a narráció által a művet. „Egy idősb nőt láttam egyszer...”³¹ „Azt hittem, valami portékája meggyulladt benne...”³² Emellett nemcsak személyes élményeket, gondolatokat prezentál, mond el, hanem a narrátor kötelességet érez a pontos átadásra, bármilyen ironikusan is teszi ezt: „mindamellett meg kell említenem, hogy igenis történt vele egy csodálatos esemény”³³.

²⁷ GRECSÓ, I. m., 29.

²⁸ *Uo.*, 18.

²⁹ MIKSZÁTH Kálmán, *Elbeszélések VI.*, Akadémiai, Budapest, 1968, 7 (Mikszáth Kálmán összes művei, 32).

³⁰ *Uo.*, 7.

³¹ *Uo.*, 7.

³² *Uo.*, 8.

³³ *Uo.*, 12.

Az érzelmi telítettség és komikum megjelenése is az élőbeszédre enged következtetni, és ezeket Gintli az elbeszélőkedv által csatolja össze, melyet a tizenkettedik oldalon tovább részletezek. Tehát a komikum azért jelenik meg a narrációban, mert az elbeszélő humoros, tréfás hangot üt meg.³⁴ Ezek a komikus hangvételi vagy iróniával átszőtt mondatok gyakran oximoronszerű képekben jelennek meg a Grecsó műben: „Egy tősgyökeres alföldi szerecsen.”³⁵, „Egy mankós fakír? Kinek kell az?”³⁶, a pap, aki férjes asszonyokkal fekszik le, vagy az, hogy a nagymise után megy a Romanticán a Carlos Gonzales Santiago, a latin szappanopera. Megjelennek továbbá a nyílt poénos csattanók: „De nem csak ezért, kurva is van, nem vicc!”³⁷, „Ezt én is megmosolyogtam, hülye ez a kutya, tényleg.”³⁸ Ez a megszólaltatott ironikus hangnem Mikszáthnál – Grecsóval ellentétben – nem elsősorban az élőbeszédből eredeztethető, hanem a komikus szereplők és élethelyzetek felvonultatásából, melyeket a továbbiakban tárgyalok.

Komikum és irónia megjelenése

A narráció komikuma, humora és iróniája hasonló tényező a két novellában. Gintli szerint ezek a jellemzők meghatározó összetevői az anekdotikus narrációnak, illetve ezt összeköti a már az imént említett elbeszélőkedvvel:

„A szórakoztatás igényével függ össze a komikus hangnem különböző változatainak kedvelése. Az anekdotáknak és az anekdotikus narrációnak egyaránt fontos poétikai sajátossága a komikum előtérbe helyezése, ugyanakkor ennek változatai nagyon eltérőek lehetnek.”³⁹

Gintli itt az eltérő előforduláson elsősorban a komikum jellegének sokféleségére gondol (kedélyes humorosságtól az ironizáló, szatirikus hangnemig terjedően),⁴⁰ ám az általam összehasonlított novellákban fennálló, komikum szempontjából felmerülő különbség nem csak

³⁴ GINTLI, *Períjrafelvétel*.

³⁵ GRECSÓ, *I. m.*, 13.

³⁶ *Uo.*, 28.

³⁷ *Uo.*, 15.

³⁸ *Uo.*, 13.

³⁹ GINTLI, *Períjrafelvétel*, 34.

⁴⁰ *Uo.*

ezen árnyalat és stílusbeli eltérésekkel dolgozik. A mikszáthi komikum elsősorban a szereplők ábrázolásában, szokásaiban jelenik meg, míg Grecsó művében ez még kiegészül az előző részben tárgyalt előbeszéd komikus, ironikus jellegével.

Mikszáth szereplői ironikusan ábrázolt idillikus illúziókban elő kérők. A két hős, Luppán Demeter lovag és Csutkás tanár úr leírásakor is megjelennek ezek az ironikus-komikus elemek: Luppán lovag elképzelt felesége és gyermekei és az, hogy Csutkás tanár úr sztárpedagógusnak képzei magát: „Csüggnek rajtam...”⁴¹ – mondja számos alkalommal. Többször is Petőfivel kapcsolatos történetébe kezd, melynek sosincs vége, emellett tubákolásának komoly leírása is az ironizáló narráció példája. Ezek az elemek is kifejezetten a komikum érzését keltik az olvasóban. Szereplők egymás közötti ironikus, pletykálódós szóváltása is megfigyelhető Mikszáth elbeszélésében, például Bohuska és Krisztina között:

„- ...kiállhatatlan vendégeim lesznek...csúf emberek...

- No, no, megállj csak! Kik azok a nagyon csúf emberek?

[...]

- Ha igazán csúfak-e? Meghiszem azt Bohuska. Az öreg bányagróf lesz itt, meg a Csutkás professzor.

- Juj, Krisztina!... Így már csakugyan hozzánk kell szöknöd.”⁴²

A barátnők közötti őszinte ironia és komikus hangnem is erősíti, hogy később ezen szereplők ironikus hőssé válása összekapcsolódik Krisztina maga által meghatározott megmentő férfi ideájával: „Istenem, csak most tudom, mennyire szeretem. Hiszen olyan ő, mint a regények hősei...”⁴³ Bár Krisztina ezt az ideált Miklós személye miatt állította fel, a kérők is azt gondolják, hogy megfelelnek a hősies erényeknek és ezért igyekeznek megnyerni Krisztina szívét. Ám ebben a küldetésben komikusan elbuknak személyük miatt, mivel a pipázó, öregedő, munkájuknak élő emberek nem kerülnek a szerelmes hős szerepébe. Miklós küldetése, a megbízatás már önmagában is abszurd feladat, melynek kimenetele már determinált a feltétel megszabásakor. A romantikus hős, Miklós mégis próbálkozik az abszurd kihívással. Ironikus jelenetek is előfordulnak: Miklós búcsúja emelkedett hangnemben és érzelmi töltettel ellátott rész, tartalma mégis bagatell, mégpedig, hogy milyen nehéz is valójában Krisztina. Hasonlóan

⁴¹ MIKSZÁTH, *I. m.*, 12.

⁴² *Uo.*, 8.

⁴³ *Uo.*, 36.

ironikus példa Grecsónál Böller doktor eseténél kerül elő, aki volt már jogász, újságíró és most magánnyomozónak képzei magát. Itt a narrátor meg is ítéli személye alapján: „nem elég ez bolondságból”⁴⁴, így elismeri, hogy ez már valóban bolondság. Emellett említhetjük Kis Ferit (Csók Ferit), akinek a vatikáni testőrök mondták, hogy a neve csókot jelent. De hogy latinul vagy németül, azt nem tudja senki biztosan.

Greco művében, *Az aranykisasszonyhoz* hasonlóan, előfordulnak ismétlések. Mikszáthnál ez például a már idézett, többször is visszatérő „csüggnek rajtam”⁴⁵ jelmondat, mely szorosan kapcsolódik Csutkás úr komikus karakteréhez. A *Pletykaanyuban* a narrátor szövegében kerülnek elő mindig ezek az ismételt részeket. Ezeknek anekdota lezáró és elválasztó szerepe van, valamint a történeti egységeket választják el. „*Pletykaanyu*, így hívja anyut az öcsém.”⁴⁶ Ez az ismétlődő mondat például négy alkalommal is szerepel a műben, így kialakulhat az a képzet, hogy minden olvasott rövid történet kétes eredetű és kérdéses igazságtartalmú, pletyka jellege miatt. Ezzel ellentétben a műben a pletykálás – a közösségi tudás jellege miatt – a falu zárt közösségében igazságértékkel bír, ezt a közösség tagjai normának tekintik: „Jó kopasz mostanra, sokat változott, annyi szentigaz, és az is, hogy a faluban úgyis tudja mindenki, ki ő, de ez mégsem eljárás. Újság is van, pedig mindent tudni.”⁴⁷ Az újság feleslegessé vált a faluban, mivel a szerepét teljesen be tudja tölteni az élőbeszéd alapú információátadás. Ez a szemlélet ironikus ellentétbe vezet, mert a narrátor leírja a falu által gondolt igazságot, majd többször is kiemeli, hogy ez csak pletyka, ne higgyenek neki a hallgatók vagy olvasók. „Bár nem voltunk ott, ki tudja”⁴⁸, ezzel hitelteleníti saját magát a narrátor, illetve az összes pletykálóról értékítéletet alkot: „És ami a baj, hogy hiába a sok beszéd, pletyka, diskur, semmi sem megy előre tőle, hogy egynéhány egyénnek legalább jobb lenne akkor.”⁴⁹ Ezen értékítélet szintén maga is ironikus, mivel az egész elbeszélés a narrátor pletykálásaként is értelmezhető. Ezzel önmagát is komikus-ironikus szerepbe állítva és bizonytalanságot keltve az olvasóban a narrátor megbízhatóságát és szavahihetőségét illetően.

A komikum és ironia Gintli szerint közbeszúrásként és megjegyzésként is előfordulhatnak mint az anekdotikus narráció elemei.⁵⁰ Ez Grecsónál a pletyka jellegre

⁴⁴ GRECSÓ, *I. m.*, 25.

⁴⁵ MIKSZÁTH, *I. m.*, 19.

⁴⁶ GRECSÓ, *I. m.*, 9.

⁴⁷ *Uo.*, 32.

⁴⁸ *Uo.*, 29.

⁴⁹ *Uo.*, 28.

⁵⁰ GINTLI, *Períjrafelvétel*.

reflektáló közbeszúrt megjegyzésekként jelenik meg: „Borzasztóan titkos dolgok ezek.”⁵¹ Pedig az egész közösség egyértelműen tud róla, mivel így jut az információ előbb a narrátorhoz, majd tőle az olvasóhoz is. A Biblia és a falu történései között párhuzamot téve is ironikusan kételkedik a narrátor a szent szövegben, mert a Tibiről szóló anekdotát biztosan igaznak állítja be:

„Állítólag a Szentírás is azt írja az első fejezetben, hogy a vályogemberbe a mutatóujján át vezette bele a kettőhúszat a Magasságos - és attól lett benne élet. Ez bizonyára igaz lehet, mert a Tibivel is ez történt, aki betanított villanszerelő volt több mint három hónapig...”⁵²

A falu zárt közösségében nagyobb igazságértékkel bír a pletyka útján terjedő információ, mint a Biblia szentsége, ami komikus elem, főleg egy szűk, zárt közösséget tekintve, amelyben maga a narrátor is említi, hogy van pap, és aktív vallásos csoport is. Ezt alátámasztja az, hogy az elbeszélő anyjának írnia kellett a Kisboldogasszony Híradóba, hogy a közösség egészéhez szóljon, mikor a fiatal pappal kapcsolatban pletykák indultak a faluban.

Az elbeszélőkedv és az ehhez tartozó szórakoztató szándék

Az anekdotikus elbeszélésmód jellemzője, hogy szórakoztató szándékkal rendelkezik. Ezen szándék és funkció Gintli szerint fontos eleme az anekdotikus narrációnak, nem hanyagolható, mivel jelentősége a csattanó fontos szerepével vetekszik.⁵³ A már tárgyalt élőbeszédjelleg és ironikus-komikus nyelvhasználat erősíti ezen elbeszélőkedvet. Állításom szerint ezen fogalmak szorosan összeköthetők, mivel a narrátor elbeszélőkedve nélkül nem jelenik meg a novellákban a szórakoztató szándék, és nem jöhet létre a komikum és az irónia. Gintli is összeköti ezen fogalmakat: „Az oldott, elbeszélőkedv által formált narráció az előszóban történő előadáshoz hasonlóan azonnali és eleven hatást igyekszik kiváltani, ezért a narráció folyamatosan poénra futtatott.”⁵⁴ Emiatt dolgozatomban egyben tárgyalom az

⁵¹ GRECSÓ, *I. m.*, 8.

⁵² *Uo.*, 11.

⁵³ GINTLI, *Períjrafelvétel*.

⁵⁴ *Uo.*, 34.

elbeszélőkedvet és az ebből eredő szórakoztató szándék szempontjainak megjelenését, mivel elválaszthatatlannak gondolom őket.

GreCsó művében a pletyka megjelenése pszichológiai szempontból vizsgálva is érdekes terület. Császi Lajos szociológus szerint:

„a média ugyanazt a társadalmi feladatot látja el a modern világban, mint amit a folklór látott el a tradicionálisban: híreszteléseken, mendemondákon, pletykákon keresztül informál, szórakoztat és szabályoz, egyszóval értékrendet és közösséget teremt és tart fenn.”⁵⁵

Ez alapján állíthatom, hogy a pletykálás elválaszthatatlan a szórakoztató szándéktól. Az elbeszélő kedvvel is hasonló a helyzet, mivel a pletykálási szándék nélkül nem kerül sor pletykálásra, tehát a narrátornak mindenképpen rendelkeznie kell elbeszélő kedvvel az ilyen jellegű információcsere létrejöttéhez. A *Pletykaanyu* falusi közegében a média hatása nem váltotta fel a folklór tradicionális feladatait és céljait, melyek közül kihagyhatatlan a szórakoztató szándék, emellett ez is erősíti azon előző részben idézett képet, hogy a közösségnek nincs szüksége újságokra, mivel úgyis a folklór eszközén, a pletykán keresztül folyik a szórakoztató szándékú információátadás. Ezek miatt úgy gondolom, hogy a narrátor elválaszthatatlan az elbeszélőkedv és szórakoztató szándék jellemzőitől.

Bár a narrátor nem szólítja meg közvetlenül az olvasót, ugyanakkor amiatt, hogy a közösség tagjaként kezeli, szófordulatai és komikus történetei által egyértelműen látható e szándéka. Ezen ironikus részletek a már általam idézett oximoronszerű mondatok, komikus cselekményszálak vagy az önironikus reflexió arra, hogy a narrátor maga is hiteltelen pletykákat ad át az olvasónak. A narrátor személyes élményeit beleszöve még jobban erősíti a saját elbeszélő kedvét: „[a]z igen sértő volt, énnekem legalábbis”⁵⁶, „nem akarok panaszkodni mindig”⁵⁷. Továbbá a saját édesanyja és a falu pletykálására is reflektál, humoros iróniával: „Nem tudta ő sem, egyszerűen érthetetlen, de semmit se beszéltek róla a faluban, idáig is csak a megyei lapból jutottunk el, abban meg csak annyi van, amennyi a zaccosa.”⁵⁸ Itt a narrátor

⁵⁵ CSÁSZI Lajos, *Populáris rítusok: Pletykák és botrányok a médiában* = Uő., *A média rítusai*, Osiris, Budapest, 2002, 110.

⁵⁶ GRECSÓ, I. m., 10.

⁵⁷ Uő., 11.

⁵⁸ Uő., 11.

reflektál arra is, hogy a falu egésze rendelkezik az elbeszélőkedvvel és a pletyka iránti igénnyel, mivel lépéseket tesznek az ügyek kibogozására, megfejtésére, hogy minél többet tudjanak beszélni a pletyka tárgyáról. Erre bejáratott tervük van: jelen esetben a megyei lap, mely bár csak kis segítséget nyújtott az ügy feltárásában, de megerősíti, hogy a falunak szokásos eszközeik vannak a pletyka felkeresésére és az utánajárásra, esetünkben, hogy milyen lehetett a negyedik daráló, amit elvittek a Wittich butikból. Saját reflexióival is erősíti az elbeszélőkedvet a narrátor. „Nem jó ez sehogy sem.”⁵⁹ Illetve a falura is ironikusan reflektál, ezzel színesíti és szórakoztatóvá teszi az elbeszélést: „Nagy faluban laktunk, mondom anyunak, albérlők is vannak.”⁶⁰ Mivel úgy gondolom, hogy ha van igénye az elbeszélés színesítésére, az arra utal, hogy ezt szívesen csinálja és örömet okoz a narrátornak az elbeszélés és a pletykálkodás folyamata. Élőbeszéd-szerű szófordulatai is a folyamatossá teszik az elbeszélést, ezzel erősítve a szórakoztató szándékot: „Pedig az nem semmi, vannak köztük akkora állatok, atyaúristen.”⁶¹ Továbbá a nem gyakran, de előforduló olvasó-megszólítás is az élőbeszédre utaló elem, melyet már az élőbeszéd-jelleg szempontjánál már tárgyaltam. Ennek célja a narrátor-olvasó (vagy pletyka esetében az elbeszélő és a hallgató) kapcsolat fenntartása, mely azt a szándékot feltételezi, hogy a narrátor is szeretné fenntartani az elbeszélés folyamatát, szándékában áll folytatni a szórakoztató elbeszélést: „A betanított fakírok is megjárják néha. Nem?”⁶² Így Grecsó elbeszélésében fenntartja az olvasó érdeklődését és narrátorának szórakoztató szándéka és elbeszélőkedve is érvényesül.

Mikszáth elbeszélésében a narrátor, bár nem annyira expliciten, mint Grecsó elbeszélésében, de reflektál a falu közös tudására, a pletykálásra. Az, hogy Csemez urat „aranycsináló”-nak nevezik a közösségben, hogy Luppán lovagot „minden selmeci ember ismeri és bizonyára nagyon jól tudja, hogy sohasem volt felesége, következésképp gyermeke sem”⁶³ jó példák erre a jelenségre. Különbség ugyanakkor, hogy míg Grecsónál ebbe a pletykafolyamatba a narrátor is részt vesz, így személyes reflexióra képes, és a narráció is egy pletykálássá válik, addig ez Mikszáthnál nem jön létre a narrátor és a szereplők távolsága miatt. Így, a narrátor pletykáló motivációjának hiánya miatt kevésbé érzékelhető ebből a szempontból a szórakoztató szándék. A továbbiakban még foglalkozom Mikszáth pletyka-megjelenítésével

⁵⁹ GRECSÓ, *I. m.*, 14.

⁶⁰ *Uo.*, 15.

⁶¹ *Uo.*, 30.

⁶² *Uo.*, 24.

⁶³ MIKSZÁTH, *I. m.*, 14.

a huszonhetedik oldalon. A mikszáthi szöveg más módon viszont megmutatja a narrátorának elbeszélői kedvét: alkalmaz explicit olvasó megszólításokat, amivel személyes jelleget ölt az elbeszélés. Az előbeszéd jelleg pedig, az általam már tárgyalt okokból, magával vonja az elbeszélőkedvet és a szórakoztató szándékot. Az „[u]raim”⁶⁴ és a „[n]yájas olvasó”⁶⁵ megszólítások már önmagukban feltételezni engedi azt, hogy a narrátor tudatos elbeszélő, tisztában van az olvasókkal, és azokat barátként tegezi is: „[h]a végigjárod [...] elérzékenyülten sóhajtasz föl”⁶⁶. Ez a familiáris hangvétel nemcsak a tudatos elbeszélői kedvet és szándékot, de az olvasó és a narrátor közti familiáris viszonyt erősíti. A narrátor a mű elején mesélő-szerű pozícióba helyezkedik, tájleírással bemutatja a Selmecet és csak utána kezdődik a cselekmény narrációja. Ezzel a pozícióba helyezkedéssel a narrátor előkészíti a cselekményt, ezért mondhatjuk, hogy tudatos szórakoztató szándékkal rendelkezik, mivel ilyen módon akarja előkészíteni a cselekmény elbeszélését. Az *aranykisasszony* narrátora, a GreCsó-szöveghez hasonlóan, saját véleményét is kinyilvánítja, például a településsel kapcsolatban: „A vidék kietlen, rút, az időjárás mostoha. [...] Szomorú város ez!”⁶⁷ A narrátor szórakozottan reflektál az ironikus hősök szokásaira is, ezen anekdoták felidézése is a szórakoztató szándékra enged következtetni, hangvétele miatt. Például a tubák tömésének részletes, precíz leírása ironikus hatást kelt a bagatell cselekmény komoly leírása miatt:

„De már ezt Csutkás tanár úr nem engedheti. Ő sem a szemeten szedte tudományát, hogy holmi felületes és ferde...ferde és egyéni...egyéni és rossz szokás által megdönteni engedje ama sarkalatos princípiumot, miszerint az orrlyukak egyenesen arra valók, hogy azok tubákkal tömessenek be.”⁶⁸

A következőkben tárgyalt komótos tempó is erősíti az elbeszélőkedvet, mivel a feszes cselekményszál elbeszélésének hiányában a narrátor ráér részletesen, saját kedve és önmaga szórakoztatására elbeszélni a történeteket.

⁶⁴ MIKSZÁTH, *I. m.*, 7.

⁶⁵ *Uo.*, 7.

⁶⁶ *Uo.*, 7.

⁶⁷ *Uo.*, 7.

⁶⁸ *Uo.*, 10.

Tempó és idő

Az elbeszélés komótos tempója és ráérős előadásmódja Gintli szerint az élőbeszédszerű előadásmóddal járó sajátosságok. Ezen jellegzetesség eredetét a romantika előadásmódjának természetességével magyarázza.⁶⁹ Gintli Fülöp Lászlót idézi a Krúdy-művekben elemzett idő-funkciókkal kapcsolatban:

„Az elbeszélésmód, az ábrázolástechnika felől nézve feltűnő a regényben a történet idejének – a regényben foglalt elbeszélte időnek – nagymértékű megrövidítése, s az elbeszélés idejének ehhez viszonyított rendkívül lassú tempója és megduzzadása. Ez a roppant lassítottság szinte statikus állóképszerűséget eredményez.”⁷⁰

Gintli annyival egészíti ki Fülöp megállapítását a lassított tempóról, hogy az olvasó időérzékének elhagyásához vezet ez a folyamat, tehát az olvasónak elvesztheti érzékelését az adott cselekmény időtartamával kapcsolatban vagy az egyes cselekményrészek közt eltelt időben.⁷¹ A komótoságot az anekdoták és kitérők használatával is magyarázhatónak tartom, mivel ezek használata feltételezi, hogy a narrátor nem sűrgeti a cselekmény, a szűzsé előrehaladását. Amennyiben a narráció feszített tempójú lenne, nem lenne lehetőség az elbeszélésekben szereplő kitérők, anekdoták megismerésére.

Greccsó elbeszélése értelmezésem szerint hasonló hatást kelt az olvasóban, mint a Krúdy-próza említett jellegzetessége. A *Pletykaanyu* időkezelése nem lineáris, hanem a narráció folyamatosan ugrál a közösség történelmében, ezzel az olvasó időérzéke is elveszik, meghatározhatatlanná válik, hol helyezkedik el az olvasáskor a mű idősíkjában. A narrátor nemcsak az időbeli ugrásokkal előrehaladva, prolepszt használva meséli az egymás után következő történeteket, hanem a kronológiai sorrendet is elveti, a pletyka-jelleg miatt ugrál az időben. Ismétlés is megfigyelhető, a narráció többször is visszatér azon időponthoz, mikor Munkácsy a faluban szállt meg vagy amikor a palesztinokat csempészte a Bicskás és a Szabó. Az elbeszélés időviszonyait illetően a narráció semmilyen jelzést nem tartalmaz, bár a narrátor használ az idő kifejezésére utaló nyelvi elemeket, ám ezek sem rendezik sorrendbe vagy rendszerbe a cselekményelemeket. Eközben a közösség által ismert történésekhez viszonyít:

⁶⁹ GINTLI., *Perújrafelvétel*.

⁷⁰ FÜLÖP László, *Közelítések Krúdyhoz*, Szépirodalmi, Budapest, 1986, 358.

⁷¹ GINTLI, *Perújrafelvétel*.

„[v]olt egy gyilok nemrég”⁷², „Ferkót eltanácsolták a biztos állásából, nemsokkal ezután”⁷³, „[a]zóta Görgey Arthúrnak hiszi magát”⁷⁴, „[b]abamúzeum lesz a faluban”⁷⁵, „[a] múltkor kigyulladtak a kenderboglyák...”⁷⁶, „Árpi az osztálytársam volt különben. Jó kopasz mostanra, sokat változott.”⁷⁷ Mikszáth elbeszélésében az idő lineáris, az első négy fejezet rövid időtartamot ölel fel, viszont utána nagy ugrás van az elbeszélésben, évek telnek el, míg Miklós sorsáról hall Krisztina. Az idő múlását határozottan jelzi a narrátor (a Grecsó-elbeszéléssel ellentétben): „[m]indössze fél év óta került haza”⁷⁸, „[d]élután jött oda”⁷⁹, „[e]gy álló évig még csak híre sem jött”⁸⁰, „[k]örülbelül tíz év múlt el”⁸¹.

A művek narrációjának tempójára nem jellemző, hogy feszített, a narrátor által siettetett lenne. Ez egyrészt az olvasónak szánt kiszólásokban figyelhető meg, melyeket már elemeztem dolgozatomban. A feszített tempó mellett nem jelennének meg az anekdoták, kitérők, mivel ezutóbbiak miatt a narrátor elkalandozik a fő cselekményszáltól, epizodikus hatást kelt, ezzel pedig ellehetetleníti a gyors tempó tartását. Emellett a komótoság megjelenik a narrátor által használt bölcsességek kifejtésében is, melyek hasonlatosan az anekdotákhoz, nem viszik előre a cselekményt, csak színesítik a narrációt. A Grecsó-elbeszélésekben szólások, közmondások formájában jelenik meg, ami még közelebb hozza az elbeszélést a falusi közösségekhez és a népi kultúrához: „se széna, se szalma”⁸², „[f]oglalkozzon mindenki a saját dolgával, akkor boldogul”⁸³, „minden csoda és pletyka három napig”⁸⁴, „aki nem dolgozik, ne is egyék”⁸⁵. Mikszáth elbeszéléseiben hasonló bölcsesség latin nyelven fordul elő: „tertium non datur”⁸⁶,

⁷² GRECSÓ, *I. m.*, 7.

⁷³ *Uo.*, 8.

⁷⁴ *Uo.*, 12.

⁷⁵ *Uo.*, 14.

⁷⁶ *Uo.*, 14.

⁷⁷ *Uo.*, 32.

⁷⁸ MIKSZÁTH, *I. m.*, 22.

⁷⁹ *Uo.*, 34.

⁸⁰ *Uo.*, 36.

⁸¹ *Uo.*, 36.

⁸² GRECSÓ, *I. m.*, 11.

⁸³ *Uo.*, 26.

⁸⁴ *Uo.*, 20.

⁸⁵ *Uo.*, 26.

⁸⁶ MIKSZÁTH, *I. m.*, 8.

azaz nincs harmadik lehetőség. Ezekkel a nyelvi formákkal és kiszólásokkal még lazábbá válik a mű tempója.

Anekdóták, kitérők használata

Az anekdotikus elbeszélőmód alapvető jellegzetessége az anekdoták és kitérők használata. Gintli szerint ezek alakítják át az elbeszélés narratív struktúráját, megszakítva a cselekményt. Említi Hajdu Péter miatt az epizód fogalmát is ezen kitérőkre, ám ezt nem tartja pontosnak, mivel az epizód kifejezése nem reflektál a hangnemre, komikumra vagy az előadásmód milyenségére, ellentétben az anekdota fogalmával, mely magában foglalja ezeket a kategóriákat is. Emellett Gintli reflektál a kortárs irodalomban előforduló anekdotikus elemekre is, mely állításom szerint Grecsó elbeszélésére is kivetíthető, bár nem olyan formában jelennek meg ezen alakzatok, mint a Mikszáth-próza esetében.⁸⁷

Felmerül, hogy Grecsó műve egy anekdotafolyam vagy anekdotagyűjtemény, mivel fő cselekményszállal nem rendelkezik, inkább anekdoták láncolatának tekinthető.

„Az anekdotagyűjtemények bizonyos értelemben a műfaj karakterétől idegen kompendiumok, mivel a szöveget kommunikációs közegükből kimetszve, önálló megjelenésre szánt műfajként prezentálják.”⁸⁸

Az anekdotagyűjtemény fogalmába kétséges a Grecsó-mű beilleszthetősége. Bár a történetek láncát semmiképpen nem áll össze egy összefüggő cselekménnyé, a pletyka-folyamat élőbeszédjellege miatt nem mondhatjuk, hogy az elbeszélés cselekményszálai kommunikációs közegükből kimetszve kerülnek az olvasó elé. Emiatt a művet az anekdotagyűjteményhez közelítő, anekdotákat használó elbeszélésnek találom, mivel mindkét kategória jellegzetességeit hordozza. Gintli szerint az anekdota elválaszthatatlan a beékeltségtől.⁸⁹ Véleményem szerint a *Pletykaanyuban* Grecsó önálló, mégis lazán egymáshoz kapcsolódó, de folyamatosan egymást követő cselekményszálaival mégis az anekdotákat használ elbeszélésében, mivel mind a komikus csattanó, mind az élőbeszéd-szerű előadásmód erre utal. Emellett visszatérő szereplői is összekapcsolják az anekdotákat, ezzel egységet alkotva.

⁸⁷ GINTLI, *Perifrafelvétel*.

⁸⁸ *Uo.*, 32.

⁸⁹ *Uo.*

Többször is szóba kerül Csók Feri, Jordán Tibi, a narrátor édesanyja és öccse, Döröginé, Bicskás és Szabó. Ezen visszatérő karakterek a familiaritás érzését keltik, így még jobban a zárt közösség tagjává válhat a fiktív befogadó. Mikszáth novelláiban is megfigyelhető a szereplők visszatérése különböző történetekben, Tímár Zsófi például *A bágyi csoda* és a *Tímár Zsófi özvegysege* szereplője is. Véleményem szerint Mikszáth ezzel ugyanazt érte el, amit az imént a Grecsó-elbeszélés kapcsán tárgyaltam: szereplőikhez valós emberekként kapcsolódhat a befogadó és a kialakult familiaritásból kifolyólag sorsuk jobban megérinti az olvasót.

A Gintli által használt „kitérő” fogalmat nem tartom teljesen megfelelőnek a *Pletykaanyu* elemzésénél, mivel nincs fő történetszál, amelytől ki tud térni a narráció. Miután nem rendelkezik egy határozott történeti kerettel az elbeszélés, így inkább anekdoták sorolása jellemző a műre, mint kitérők sorozata. Emiatt, szüzsé hiányában, a narrátor különböző anekdoták összefűzésével tudja folytatni az elbeszélést. A mű anekdotáival is pletykaleírás-jellegét erősíti. Az előbeszédben elhangzó információcserét idézi stílusa. A pletykáláshoz hasonlóan az elbeszélésben is kiszámíthatatlan a cselekmény (azaz pletyka tárgya). A felidézett események sorrendje véletlenszerű, az ok-okozati összefüggés hiányos vagy nincs, tárgya és témája se megjósolható a gyorsan váltakozó cselekményszálak miatt.

Csók Feri nevének anekdotája a harmadik oldalon idézett *Magyar irodalmi lexikon* definíciójával is összeegyeztethető. Történelmi hőse (vagyis a falu történetének hőse) Kis Feri, aki először Szőr Székletté, majd Csokis Ferivé, végül a csattanó végére Csók Ferivé válik. Emellett a lexikoni népies jelleg, a falusi környezet és az általam még részletezni kívánt falusi hang használata megfeleltethető a falusi csoportok közös népköltészeti élményének, mely a pletykaalkotás szintjén realizálódik a műben. A Kistoma Corsája, a narrátor Trabantja és a Szabóék Zsukja is hasonlóan komikus történetek, de kihagyásával nem változna a történet lefolyása vagy az egész elbeszélésfolyam szerkezete. Morik Jócó története a fürdőben is hasonló jellegű a tartalom felépítése és az információmegosztás pletykaszerűsége szempontjából: az epizód kihagyásával a proppi szüzsé nem változik, csak a fabula válik színesebbé ezen elemmel.⁹⁰

Mikszáth műve, ellentétben Grecsó *Pletykaanyu*jával, egy határozott cselekményszállal rendelkezik, így még elválaszthatóbbak az anekdoták a történet szüzséjétől. Mikszáth elbeszélése esetében abszolút relevánsnak tartom a kitérő fogalmának használatát, mivel az elbeszélés rendelkezik fő cselekményszállal, amelyhez visszatér a narráció a komikus anekdotát követően. Luppán lovag képzelt családjának bemutatása, a közös burnótozás, a Petőfi-mítosz

⁹⁰ Vlagyimir Jakovlevics PROPP, *A mese morfológiája*, Osiris, Budapest, 2005.

beemelése és az, hogy Csemez Istvánt „aranycsináló”-nak hívják, mind olyan történeti egységek, melyek elhagyhatók lennének a fő történeti szál szempontjából, ám csattanóikkal komikus jelleget adnak a műnek és erősítik az élőbeszédjellegét, azzal pedig az anekdotikus narrációt.

Az anekdoták szereplői, hasonlóan a pletykákhoz, furcsa szerzetek, akik helyi szóbeszéd (folklor) hőseivé lépnek elő ezen kalandjaiknak vagy jellemüknek köszönhetően. Mizsur Dániel szerint: „[a] szereplői figura és a narratívák ilyen kapcsolata végeredményben a hírbehozás analógiájára épül ki”⁹¹, ezzel összekapcsolja az információátadást és az anekdota hősi figuráját, melyet az anekdota jellegzetességeként, zsánerfiguraként rögzít. Emellett Krúdy szereplőjénél hasonlatos legendává válást tapasztal, amely eredményeként a szereplő a helyi folklór fontos alakjává válik a zárt mikroközösségben.⁹² Gintli is hozzákapcsolja a zsánerfigurák alakjait az anekdotikus elbeszélésekhez Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című alkotásának karaktereivel kapcsolatban, emellett kétségtelennek tartja a Móricz-Mikszáth átvételt, az anekdotikusságot.⁹³

GreCsó hősei a közösség által jól ismert figurák, akik a faluban történő információátadás útján a közösség kollektív tudatában rögzült – mivel szóbeszéd tárgyává vált – történettel rendelkeznek, melyek az anekdoták tárgyául szolgálnak. Csók Feri nevének eredetének története és egyéb megszólalásai a falu bolondjaként állítják be őt, ezzel karakterisztikus szerepet vesz fel a közösség életében, hasonlóan Jordán Tibihez. Zsóka, a hűtlen asszony alakja is megjelenik a szóbeszédben. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezen komikus helyzetekre, történetekre a közösség nem reagál negatív, kirekesztő viselkedéssel. Bár véleményüket megosztják a pletykálás során, ezzel csupán az orális hírártadás tárgyává válnak a szereplők, egymás között beszélnek róluk a közösség tagjai.

„Igazság van benne, hogy nem szép dolog valakinek a férj legjobb komájával, akivel ráadásul a férj – ha lehet még erre ráadásul – a férj együtt is dolgozik, a hitvesi rekamién hemperegni délidőben.”⁹⁴

⁹¹ MIZSUR Dániel, *Anekdotizmus és modernség Krúdy Gyula Jellegzetes úriember a keresztanyám falujából című elbeszélésben*, Irodalomismeret 2021/2., 75.

⁹² Uo.

⁹³ GINTLI, *Períjrafelvétel*.

⁹⁴ GRECSÓ, *I. m.*, 29.

A mikszáthi hősök is hasonló karakterek, akik a közösség számára jól ismertek. Krisztina kérőin kívül Miklóst is tárgyalja a zárt közösség. A narrátoron keresztül kiderül, hogy a falu már érdekesnek titulálja őt és karakterisztikus szereppel is ellátja a női gyülekezőhelyek szóbeszéde:

„Mint mondtuk, még csak fél év óta van Selmeceen s máris ő a »tóngéber« nemcsak az ifjúsági gyűlőhelyeken, az »Arany Mécses«-ben és az »Eleven kalapács«-nál, hanem a női szalonokban is...”⁹⁵

Ezzel ő is bekerül nemcsak a falu kollektív ismeretébe, de a közösség kirívó, különös embereinek sorába – így ő is megfelelő alannyává válik az anekdotikus elbeszélésnek. Krisztina többi kérője is ilyen „különös ember” furcsa szokásaik, történeteik miatt. Luppán Demeter és Csutkás úr mind a közösség ismert karakterei, különcök. A közösség által ismert abszurd szokásokkal közbeszéd tárgyát képezik: „[a] rossz nyelvek ugyan azt suttogják”⁹⁶, „[d]e ha tudják is az ellenkezőt, nem mondanak neki ellent”⁹⁷, ezzel a falu mindenki által ismert karaktereivé válnak az anekdotikus figurák.

Elbeszélő és olvasó közti familiáris viszony

Az anekdotikus elbeszélésmód jellemzője a familiáris viszony fenntartása. Az elbeszélő és a fiktív olvasó közti familiáris hanghordozás összekapcsolható a szöveg élőbeszédszerű előadásmódjával és a narrátor elbeszélőkedvével. Kifejezetten a személyesség jelenik meg ezen művekben, a narrátor egyéniségén keresztül.⁹⁸ Mizsur a folyamatosság jellemzőjét is kapcsolja a familiáris hangvételhez és az élőbeszéd-imitálásához, melyek oka szintén az elbeszélőkedv. Ezzel létrejöhethet az elkalandozó, laza kapcsolat a narrátor és az olvasó között.⁹⁹

A GreCsó-műben jól megfigyelhető a familiaritás. A *Pletykaanyu* narrátora könnyeden alakítja ki ezt a viszonyt a befogadóval. Nem szépirodalmi nyelvet használ, helyette a köznyelvet részesíti előnyben az általam már tárgyalt élőbeszédszerű nyelvhasználatban. Gyakran saját véleményét is megosztja az olvasóval: „[é]n mondom”¹⁰⁰, „[r]ühellem a

⁹⁵ MIKSZÁTH, *I. m.*, 22.

⁹⁶ *Uo.*, 12.

⁹⁷ *Uo.*, 15.

⁹⁸ GINTLI, *Perújrafelvétel*.

⁹⁹ MIZSUR, *I. m.*

¹⁰⁰ GRECSÓ, *I. m.*, 10.

varangyokat, ki nem bírom állni”¹⁰¹, „[k]omolyan mondom, fúrja az oldalam, mi van vele”¹⁰². Emellett használ köznyelvi, kifejezetten szleng vagy trágár kifejezéseket a baráti nexus erősítésére, ezzel eltávolítja a szöveget az emelkedett, szépirodalmi stílustól és közelebb hozza az elbeszélést az élőbeszédhez, a közös előismeretre alapozva: „a picsába, mondta valamelyik”¹⁰³, „[o]koskodni lehet sokat, de szarni senki se szarna, ha a paraszt nem dolgozna ki a belét”¹⁰⁴, „egy csomó ismerős lekapva”¹⁰⁵, „suvickos képű kubikus gyerekek voltak Tirpákiából”¹⁰⁶. Megfigyelhető, hogy a mű pletykajellege miatt elengedhetetlen a familiáris viszony a narrátor és az olvasó között, mivel az olvasó beemelve a zárt közösségbe, egyenrangú taggá válik, nem illeti meg a kívülállók irányába gyakorolt távolságtartás vagy udvariaskodás. Emiatt feltételezi a narrátor azt, hogy az olvasó valamilyen szinten a kollektív tudat és a közös előismeret birtokában van. A pletykafolyamatnak továbbá alapfeltétele a résztvevők közti familiaritás, mivel enélkül (például idegen vagy kívülálló esetében) nem indul meg a pletykálás folyamata a közösség zártsága miatt. Az *aranykisasszony*ban a familiaritás nem ilyen erősen mutatkozik meg, kevésbé kerül előtérbe. Bár az explicit megszólítás és a közösség történetébe való beavatás alapvető ismeretséget feltételez, ám Mikszáth narrátorának nyelvezete kevésbé köznyelvi, nem használ illetlen vagy obszcén kifejezéseket. Familiáris kapcsolatra enged következtetni továbbá az, hogy a narrátor beavatja a zárt közösség apró szokásaiba az olvasót, titkok nélkül. Nyíltan beszél a különcök furcsa jellemzőiről, mintha az olvasó is a falu tagja lenne, ismerné kirívó történeteiket: a burnótozás helyes módját, Csutkás Petőfi legendáját vagy Luppán családjának képzetét.

¹⁰¹ GRECSÓ, I. m., 11.

¹⁰² Uo., 13.

¹⁰³ Uo., 7.

¹⁰⁴ Uo., 10.

¹⁰⁵ Uo., 32.

¹⁰⁶ Uo., 30.

Familiaritás a narrátor és a szereplők között

A szereplők közötti familiaritás hasonló okból ered, mint a narrátor-olvasó viszony ezen jellemzője. Gintli szerint „[a] szerző gyakran családi miliőbe helyezi a cselekményt, ennek nyomán az elbeszélő és a megjelenített alakok viszonyát egyfajta hangsúlyozott familiaritás jellemzi.”¹⁰⁷ Ez a családias familiáris környezet abból kifolyólag is értelmezhető, hogy az ábrázolt település kifejezetten zárt kapcsolatrendszerrel rendelkezik, emiatt pedig elengedhetlenné válik a szereplők és a narrátor, illetve a karakterek közti familiaritás.

A *Pletykaanyu* szűk közössége és szoros kapcsolati hálója a narrátor által részletesen bemutatott. Az elbeszélés alapján a helyszín olyan közösség, ahol mindenki ismer mindenkit és mindent tud a másiktól, így az információátadás útján kollektív tudat alakul ki a szereplők között. A műben elhangzó anekdoták csak a pletykálásnak, a falusi információmegosztásnak köszönhetően juthattak el a narrátorhoz, aki a pletykálás résztvevőjeként továbbadja azt a fiktív olvasónak. A Gintli által már idézett családi kapcsolatok is megfigyelhetők Grecsó narrátorának esetében. A pletykák fő forrásává az édesanyja válik, ezt támasztja alá a repetitív mondat: „*Pletykaanyu*, így hívja anyut az öcsém”¹⁰⁸. Emellett édesanyja véleményét és az általa továbbadott információkat többször is megjeleníti, néhol saját reflexiójával kiegészítve: „mert én tudom, hogy hiába mondja anyu, nem így van”¹⁰⁹, „[a]nyu azt is hallotta az ábécében”¹¹⁰. A narrátor továbbá elválaszthatatlan családjá véleményétől, hivatkozik öccse tudására, véleményére is („[e]zt az öcsém szájából veszem, de beismerem van benne igazság”¹¹¹), illetve az apjáéra és nagyszüleiére is: „mama szerint inkább kilenc lány, mint egy fiú”¹¹² vagy „a kaszavásár, Tata szerint nehéz”¹¹³. Ez a szoros családi kötelék és információátadás mindenképpen családias hangulatot kelt, ezzel erősítve a familiaritást. A szereplők megnevezésében is familiaritás fedezhető föl: a becéző formák használatának szoros kapcsolatra ismeretségre utal (Feri, Lacika, Józsi, Jocó, Piri néni, Póla néni, Jucó néni). Az anekdoták szereplői iránt a narrátor szimpátiát mutat, a zárt közösség képével kiegészítve

¹⁰⁷ GINTLI, *Perjúrafelvétel.*, 14.

¹⁰⁸ GRECSÓ, *I. m.*, 27.

¹⁰⁹ *Uo.*, 13.

¹¹⁰ *Uo.*, 18.

¹¹¹ *Uo.*, 12.

¹¹² *Uo.*, 27.

¹¹³ *Uo.*, 31.

szintén ismeretséget feltételez például a narrátor felháborítónak élte meg, mikor Cini nénit háttal fotózta le a „hávégé”.

A Mikszáth-műben a szereplők és a narrátor közti familiaritás kevésbé szembetűnő jellegzetesség, mint a *Pletykaanyuban*. Az *aranykisasszony* narrátora ismeri szereplőit és a közösség tudását, véleményét és gondolatait, ám önmaga nem lesz részese ezen családi-baráti miliőnek, melyet a szereplők alkotnak. Inkább külső bemutatóként szemléli a cselekményt, közvetítve azt az olvasónak.

A falu közösségének hangja és a pletyka összekapcsolódása

A *Pletykaanyuban* megjelenő, zárt közösségekben előforduló pletyka folyamata, annak terjedése és nyelvezete fontos részét képezi a falusi tematikának. Ezekben a művekben a falu hangja a pletykán keresztül kerül előtérbe. Grecsó elbeszélésében gyakorta előfordul a narrátor számának és személyének változása is. Az egyes szám első személyű gyermeknek tűnő narrátor a családi kapcsolataira utalva gyakran hivatkozik az édesanyjára vagy az öccsére: „*Pletykaanyu*, így hívja anyut az öcsém.”¹¹⁴ Ezen személy elsőre úgy tűnhet, hogy nem igazán vesz részt a pletyka folyamatában, mindig csak hallja azt valahonnan, mintha az édesanya szomszédal való beszélgetését hallgatná végig egy gyermekfül, majd később ezeket idézné fel – ám a felidézéssel önmaga is a pletyka terjesztőjévé válik. Az anya, mintha E/1-es narrátorként is előfordulna. Ezekben az esetekben prezentálja a pletyka megszerzésének folyamatát és reflektál arra. „Van egy költő a faluban, a fodrásznál hallom, ki gondolta volna. Kérdeztem többeket, miféle szerzet...”¹¹⁵ Többes szám első személyben általánosan a falu hangja, a közösség tudása szólal meg, illetve többes szám harmadik személyben ezen közösségre hivatkozik. Ez a forma általános alanyként vagy birtokosként jelenik meg a szövegben és erősíti a közösség képét: „[m]indezt azért, mert akkoriban fölöttébb utáltak a mindszentiek minket”¹¹⁶, „[a] mi papunk sose bukott le”¹¹⁷. Ezen narrátori kommentárban Hász-Fehér Katalin fogalma szerint kommentár-anekdotáknál figyelhetünk meg:

„...szerzőtöbbszöröződést tapasztalunk, azzal a különbséggel, hogy szerzőként feltételezhető itt maga a kommentáló személy is. A kommentátor, ha név szerinti

¹¹⁴ GRECSÓ, I. m., 13.

¹¹⁵ *Uo.*, 18.

¹¹⁶ *Uo.*, 17.

¹¹⁷ *Uo.*, 19.

kiléte rejtett marad is, szövegéből, logikájából, asszociációiból, stílusából, ismereteiből, jelentéstulajdonító eljárásából, retorikai eszközeiből mintegy »alakot ölt«, következtetések vonhatók le társadalmi rangjára, intellektuális szintjére, ideológiai állásfoglalására.”¹¹⁸

A falusi hangot erősíti a szereplők ragadványneve vagy gúnyneve. Döröginé, a Dörögi-gyerekek, a Bicskás, a Csók Feri, a Szabó felesége, a Szabóék, a Jordán Tibi mind ismerős karakterek az elbeszélő közösség és a narrátor számára. Erről árulkodik a nyelvi megformáltság is. A már a familiaritás tárgyalásánál említett becéző formula (Tibi), a családi relációk alapján való beazonosítás (a Szabó felesége, a Szabóék, a Döröginé és a Dörögi-gyerekek), vagy a közösségben betöltött szerep alapján való megnevezés (Jaksa tanító, Szőr Széklet, a fiatal pap) mind része a közösség kommunikációjának. Ezen megnevezéseket nem lenne szükséges az elbeszélőnek magyarázni, mivel a pletyka befogadója azt már a történetek előzetes tudásával ismeri (familiaritás), mert része a gúnyneveket megalkotó közösségnek – ám ezeket az anekdotikus jelleg miatt mégis részletezi a narrátor. A közös előzetes tudás, előismeret meglétére az „[é]s ez nem is meglepő”¹¹⁹ mondat ad megerősítést. Ez a szófordulat többször is előfordul a novellában, ezzel megjelenítve az imént említett előismeretet, illetve a közös megítélést, ítélezést, mely az ilyen pletykahelyzetek velejárója. Ez az értékítélet-alkotása Mikszáth novelláiban elmarad.

„Az is kiderült, a Bicskás-brigád embereket csempészett; pontosabban ki nem derült, tudta az ég világon mindenki, csak a rendőröknek is a fülébe jutott.”¹²⁰ Ezen részletben az „az is kiderült” szófordulat is a közösségre utal, mivel először hozzájuk jutott el a hír. A „tudta az ég világon mindenki” is a falura vetíthető ki, mint zárt homogén közösségre, mely egy entitásként ismeri az információkat, ezzel erősíti a zárt, szoros település összetartásának képét. Emiatt a „mindenki” az egész falura utal. A rendőrökhöz is csak úgy, a pletyka terjedése után juthatott el az információ, mert hivatalosan csak később derülhetnek ki a tények, a szóbeszéd elsődleges információátadó funkciója miatt.

Emellett része a szereplőről festett képnek, hogy milyen módon határozza meg őt a közösség hangja, milyen ironikus konnotációval illeti őt a narrátor és a pletyka: „igen kedves asszony az attól, hogy olyan termetes, húsos segge van”¹²¹, „Béla bácsi a hasának horgászik,

¹¹⁸ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az anekdota anekdotikus működése Mikszáth prózájában*, Híd 2005/1., 72.

¹¹⁹ GRECSÓ, I. m., 16.

¹²⁰ *Uo.*, 7.

¹²¹ *Uo.*, 10.

nem az a sportos-bajnokos típus”¹²². A narrátor a novellákban számos alkalommal kiszól az olvasónak, ahogy ezt már tárgyaltam. Ezzel bevonja a befogadót a kommunikációba, hogy az is részese legyen a pletykázkodás folyamatának, így magának a történetnek a részesévé válik az olvasó.

„A helyzet egyre forróbb lett a cigiseknek (így hívják őket a faluban), hogy kezdték a presszósok (a presszósokat meg így, presszósok) megelégedni; a picsába, mondta valamelyik, aztán bement Szentesre, és elsorolta, ki árusít nálunk.”¹²³

Az idézet rész után az olvasó ismerni fogja a cigisek és a presszósok csoportjának a fogalmát, amit csak a faluban hívnak így, ezzel pedig azt az illúziót erősíti, hogy maga az olvasó is a falu zárt közösségének tagja. Ezzel „teremti meg a társaságban előadott elbeszélés fiktív kommunikációs helyzetét”¹²⁴. Az olvasó bevonására a mű számos visszatérő elemet használ, mellyel az olvasó beszélgető partnerévé válik a narrátornak. Az előbeszédszerű jelleg miatt például megismeri a zárt közösség szóhasználatát. A pletykálás folyamán hangulatot és indulatot leíró szavakat vagy kifejezéseket is használ az elbeszélő, például a felháborodott felkiáltás, „Lebuj!”¹²⁵ vagy a bizonygató „Én mondom.”¹²⁶ vagy a szintén felháborodott „egyszerűen érthetetlen, de semmit sem beszélnek róla a faluban”¹²⁷. Ezek a fordulatok az érzelmi telítettség miatt az olvasót jelentősen bevonják az elbeszélésbe, a fiktív kommunikációs helyzetbe. A narrátor mintha meghívná a befogadót a véleménynyilvánításra, ám ez az írott szöveg prózajellege miatt elmarad. Gintli három alapvető módot különböztet meg, melyen a közösség megszólalhat: egyenes idézettel, elbeszélői összefoglalással, szabad függő beszéddel és jelöletlen alanyiságú megnyilatkozással.¹²⁸ A cigisek és presszósok idézett részletével kapcsolatban például az utóbbi, jelöletlen alanyiságú megnyilatkozást figyelhetünk meg, mivel nem jelölt, hogy ki nevezi a faluban őket így.

¹²² GRECSÓ, *I. m.*, 16.

¹²³ *Uo.*, 7.

¹²⁴ GINTLI Tibor, *A communis opinio és a narrátori szólam*, 109.

¹²⁵ GRECSÓ, *I. m.*, 15.

¹²⁶ *Uo.*, 10.

¹²⁷ *Uo.*, 11.

¹²⁸ GINTLI Tibor, *A communis opinio és a narrátori szólam*.

A pletykajellegére a szöveg maga is reflektál, kiemelve, hogy a leírt szöveg nem bizonyosan az igazságot fedi le. „Állítólag a Szentírás is azt írja...”¹²⁹ „Ez bizonyára igaz lehet...”¹³⁰ Ezt nemcsak szó szerinti utalásokkal teszi meg, hanem szabad függő beszéd használatával is eltávolítja magától az információt. Ezzel a történet veszít az igazságértékéből, ám ez erősíti a pletykajelleget és a közösség tudását, ezen tudás átadásának folyamatát: „azt mondta, szerinte borzasztóan perverzket jelenthet az a szó, hogy cunájt”¹³¹, „Dörögi mama tudomása szerint”¹³², „Tata szerint nehéz, ott nem csak annyi a problematika”¹³³. Grecsó művében nem gyakori az egyenes idézet, mely jelenséget Gintli Mikszáth kapcsán így tárgyal: „Egyenes idézetről a szó megszokott értelmében ugyanis nem lehet szó, hiszen az *oratio recta* azt ismétli meg szó szerint, ami a fiktív epikus világ valamelyik szereplőjének szájából »ténylegesen« elhangzott”.¹³⁴

Mikszáth művében a pletyka nem jelenik meg annyira expliciten, mégis jelentős falusi közös tudatról beszélhetünk a novellával kapcsolatban. A narrátori értékítélet-alkotás szempontjából *Az aranykisasszonyban* nem születik a narrátor morális fölényéből alkotott egyetemes ítélet. Többek között a mű elbeszélője sem változik, de tárgya a mindennapi ember és annak komikus élete, mely később megegyezik a Grecsó-elbeszélés alanyaival, furcsa szerzeteivel és azok ironikus történeteivel.

A közösség nyelve a neveken keresztül mindkét műben jól megfigyelhető, a már tárgyalt familiaritás miatt. A Mirkovszkiék Bohuskája és a Csemezék Krisztina lánya hasonlóan a Dörögi-gyerekekhez (Grecsónál) a családi kapcsolatok alapján való beazonosítását segítő elnevezés. Ezen kis közösségekben ez azért valósulhat meg, azért hasznos és pontos kiemelő és megkülönböztető a család, mert a falvak familiáris, zárt közösségében minden személy tisztában van ezen családfák szerkezetével.

Mikszáthnál már előfordult a falu mint egy entitás ábrázolása általánosítva egy elbeszélői összefoglalóként. „Mirkovszki Miklós egyike azon alakoknak, kikről a nők azt mondják, hogy »érdekesek«”¹³⁵. Az idézett mondatban a „nők” nem feltétlenül a település összes női tagjára utaló megnevezés, hanem a közösség véleményének összegzése, melyet

¹²⁹ GRECSÓ, I. m., 11.

¹³⁰ *Uo.*, 11.

¹³¹ *Uo.*, 9.

¹³² *Uo.*, 9.

¹³³ *Uo.*, 31.

¹³⁴ GINTLI Tibor, *A communis opinio és a narrátori szólam*, 110.

¹³⁵ MIKSZÁTH, I. m., 22.

egyenest idézettel jelenít meg a narrátor. Ez is mutatja, hogy a közösség megszólalásának módjai nem átjárhatatlan és átfedésmentes kategóriák. A női pletyka tárgyává emeli Miklóst, mivel ez a mondat azt feltételezi, hogy az asszonyok egymás között beszélnek róla, véleményük pedig egyenlővé válik a falu általános véleményével, a communis opinio-val. Mirkovszki mellett Luppán lovag tévképzetének leírásánál is előkerül a közösség tudása: „Luppán lovag múltját, gyermekségétől kezdve egész mai napig, minden selmeci ember ismeri és bizonyára nagyon jól tudja, hogy sosem volt felesége, következésképp gyermeke sem.”¹³⁶

Összefoglalás

Dolgozatomban kísérletet tettem Grecsó *Pletykaanyu* című elbeszélését kapcsolni a mikszáthi anekdotikus hagyományhoz. A művet Gintli szempontrendszerét felhasználva, Mikszáth *Az aranykisasszony* című elbeszélésével összehasonlítva tárgyaltam. Az általam vizsgált jellemzők alapján Grecsó tudatos mikszáthi hagyományhoz tartása, melyet a *Pletykaanyu* kötetének utószavában is kijelöl, sikeresen végbemegy, mivel a mű több ízben megfelel a Mikszáth által is gyakorolt szempontoknak. Emellett tárgyaltam az elbeszélések pletyka-reprezentációját, a közösség közös tudásának és hangjának megjelenését. Jövőbeli kutatási témának tartom a *Pletykaanyu* és a *Bolondok* című elbeszélések torzított Mikszáth-idézeteinek felkutatását és a mikszáthi vonások további elemzését a kötetben. Emellett érdekesnek tartom a kötet különböző kiadásainak összehasonlítását, melynek oka a 2001-es, 2006-os és az általam használt harmadik kiadás közötti számos különbség. Ezek mind a szerkezeti módosításokból következnek, mind az elbeszélések átdolgozása miatt történnek.

¹³⁶ MIKSZÁTH, I. m., 14.

Bibliográfia

- ALEXA Károly, *Anekdota, magyar anekdota = Tanulmányok a XIX. század második feléről*, szerk. MEZEI József, ELTE XIX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Budapest, 1983.
- Jonathan CULLER, *Narratíva* = Uő., *Irodalomelmélet*, Tempevölgy, Balatonfüred, 2022, 98–111.
- CSÁSZI Lajos, *Populáris rítusok: Pletykák és botrányok a médiában* = Uő., *A média rítusai*, Osiris, Budapest, 2002, 104–138.
- Magyar irodalmi lexikon 1. A-K*, szerk. BENEDEK Marcell, Akadémiai, Budapest, 1963 (Magyar irodalmi lexikon, 1).
- FÜLÖP László, *Közelítések Krúdyhoz*, Szépirodalmi, Budapest, 1986.
- GINTLI Tibor, *A communis opinio és a narrátori szólam viszonya Mikszáth Kálmán prózájában* = *Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*, szerk. EISEMANN György – BENGI László, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 2016, 109–119.
- GINTLI Tibor, *Perújrafelvétel. Anekdotikus elbeszélésmód és modernség a 20. század első felének magyar prózájában*, Kalligram, Budapest, 2021.
- GYUTAI Zsuzsanna, *Greco Krisztián: Pletykaanyu*, Szépirodalmi Figyelő 2002/2., 96–97.
- HAJDU Péter, *Az anekdota fogalmáról* = *Romantika: világkép, művészet, irodalom*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály – HAJDU Péter, Osiris, Budapest, 2001, 66–81.
- HAJDU Péter, *Az anekdota mint a magyar élet tükré. 1860 Jókai Mór megtartja akadémiai székfoglalóját* = *A magyar irodalom története II*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Gondolat, Budapest, 2007, 418–429.
- HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az anekdota anekdotikus működése Mikszáth prózájában*, Híd 2005/1., 67–80.
- MIZSUR Dániel, *Anekdotizmus és modernség Krúdy Gyula Jellegzetes úriember a keresztanyám falujából című elbeszélésben*, Irodalomismeret 2021/2., 72–82.
- Vlagyimir Jakovlevics PROPP, *A mese morfológiája*, Osiris, Budapest, 2005.
- SZILÁGYI Márton – VADERNA Gábor, *Az anekdotikus hagyomány újraértelmezése (Petelei István novellái; Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője)* = *Magyar Irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010, 588–592.

Szövegkiadások

GRECSÓ Krisztián, *Pletykaanyu*, Magvető, Budapest, 2022.

MIKSZÁTH Kálmán, *Elbeszélések VI.*, Akadémiai, Budapest, 1968, (Mikszáth Kálmán összes művei, 32).